

Pristupi komediji i humoru u okvirima sociološke teorije.

Krčan, Sonja

Undergraduate thesis / Završni rad

2021

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, Faculty of Croatian Studies / Sveučilište u Zagrebu, Fakultet hrvatskih studija**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:111:551163>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-30**

Repository / Repozitorij:

[Repository of University of Zagreb, Centre for Croatian Studies](#)

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA

Sonja Krčan

**PRISTUPI KOMEDIJI I HUMORU U
OKVIRIMA SOCIOLOŠKE TEORIJE**

ZAVRŠNI RAD

Zagreb, 2021.

SVEUČILIŠTE U ZAGREBU
FAKULTET HRVATSKIH STUDIJA
ODSJEK ZA SOCIOLOGIJU

SONJA KRČAN

**PRISTUPI KOMEDIJI I HUMORU U
OKVIRIMA SOCIOLOŠKE TEORIJE**

ZAVRŠNI RAD

Mentor: prof. dr. sc. Stipan Tadić

Sumentor: dr. sc. Erik Brezovec

Zagreb, 2021.

Sadržaj

1. Uvod.....	1
2. Prve teorije o humoru i komediji	2
3. Sociologija komedije	4
2.1. <i>Funkcionalizam</i>	5
2.2. <i>Konfliktna teorija</i>	5
2.3. <i>Simbolički interakcionizam</i>	6
2.4. <i>Fenomenologija</i>	7
4. Socijalizacija i funkcija jezika u razumijevanju humora	8
5. Povezanost tipizacija i stigma s humorom	10
6. Zaključak.....	13
7. Popis literature.....	15

1. Uvod

Sociološki pristup humoru i komediji dugo je niz godina bio zanemarivan. Kako bi objasnili razne društvene pojave, istraživači diljem svijeta oslanjali su se prije svega na filozofske, psihološke te lingvističke koncepcije o humoru i smijehu. No pronalazeći svoje mjesto u svakom kutku društvenoga života, jedino je ispravno pokušati dokazati kako je humor uistinu ljudski i univerzalni fenomen te da ne postoji kultura koja ne sadrži bar tračak komedije.

Zahvaćajući sva područja našeg svakodnevnog života, pitanje humora od velikog je značaja za sociologiju. Mnogi teoretičari baveći se ovim pitanjem došli su do zaključka kako je, zbog duge povijesti i opsega humora, teško odrediti njegovu točnu i konačnu definiciju. No, kako kaže sociolog Peter Berger, humor proizlazi jednako iz dobrote i zlobe te se često temelji na ismijavanju morala i različitih društvenih fenomena poput istine, ljepote, društvenog položaja, inteligencije te ponekad povezuje situacije koje se u stvarnosti nikada nisu ni dogodile (Berger, 2014). Međutim, humor je krhki aspekt naše stvarnosti, te iako nadilazi sve granice, ipak ovisi o jednom fenomenu – vremenu. Max Weber rekao je kako je vrijeme značajka koja „izravnava“ sva naša iskustva (Berger, 2014). Drugim riječima, ponavljanjem ono neobično postaje uobičajeno, postaje rutina. Upravo je to jedan od razloga zašto ne nailazimo na sličnosti između našeg humora te humora naših baka i djedova ili roditelja. Nadalje, humor ovisi i o samome kontekstu koji ne određuje samo prikladni trenutak za zbijanje neke šale već povlači granicu između onoga što će biti i onoga što neće biti smiješno te određuje kojim pojedincima će ta šala biti humoristična, a kojima neće. Možemo reći kako je humor stvarnost sama za sebe, stvarnost s vlastitom logikom, pravilima, ulogama i definicijama prostora i vremena te stvarnost koja je svoje mjesto pronašla između dobra i zla.

Cilj ovog završnog rada je dati dosadašnji pregled temeljnih postulata sociologije komedije te skrenuti pažnju na ulogu socijalizacije i funkcije jezika u razumijevanju humora, kao i njegove povezanosti s postojećim tipizacijama i stigmama u društvu.

U drugom dijelu ovog rada prikazat ćemo prve klasične teorije o humoru i komediji koje su postavile temelje za sva daljnja istraživanja. U trećem dijelu dotaknut ćemo se sociologije komedije i sljedećih pravaca: funkcionalizam, konfliktna teorija, simbolički interakcionizam te fenomenologija. U četvrtom dijelu objasniti ćemo ulogu socijalizacije i funkciju jezika u razumijevanju komedije i humora. I u posljednjem, petom dijelu proučiti ćemo povezanost humora s postojećim stigmama i tipizacijama u društvu.

2. Prve teorije o humoru i komediji

Kroz povijest, od antičkih filozofa pa sve do modernih teoretičara, humor i komedija pronašle su svoje mjesto u raznim društvenim disciplinama, pobuđujući ljudsko zanimanje za kojekakva pitanja: *Zašto se smijemo? Koja je osnovna priroda i podrijetlo humora? Koje su glavne sastavnice humora i komedije?* Tri klasične teorije koje su među prvima ponudile svoj odgovor i objašnjenje utjecaja humora na društvo svakako su teorija superiornosti, teorija olakšanja ili otpuštanja te teorija nesklada. Iako su mnogi teoretičari u prošlosti smatrali da su ove teorije istinski suparnici, kako mnogi danas ističu, one zapravo ne opisuju istu stvar (Lintott, 2016: 347).

Teorija superiornosti tvrdi kako su humor, pa i smijeh, izrazi superiornosti koji odražavaju odnose među pojedincima i grupama u društvu (Kuipers, 2008: 363). Prve naznake ove teorije mogu se pronaći već u klasičnim djelima grčkih filozofa Platona i Aristotela. Platon u svojim djelima, točnije u djelu *Fileb – o nasladi*, spominje humor i smijeh kao užitke opterećene boli (prema Lintott, 2016: 349). Drugim riječima, Platon tvrdi da ljudi iskorištavaju humor za ismijavanje neznanja druge osobe te da takvo uživanje u humoru nužno podrazumijeva zlobu. Međutim, kada Platon govori o „zlobnom“ humoru on se referira isključivo na humor usmjeren prema slobodnim građanima, odnosno isključuje neprijatelje. Humor usmjeren prema neprijateljima nije zlonamjeren već, kako navodi Lintott (2016: 351), „[...] prikladno je uživati u lošim stvarima koje se dešavaju nečijim neprijateljima“. Aristotel, kao i Platon, spominje humor u raznim svojim djelima. Iako Aristotel nikada nije izravno pisao o povezanosti humora i superiornosti, ipak kaže kako humor uključuje ismijavanje drugog pojedinca i podsmijeh te, kako iznosi u *Nikomahovoj etici*, oni koji pretjeruju u tom ismijavanju „nisu ništa više nego bufoni, pohlepno čineći bilo što s ciljem izazivanja smijeha ne pazeći pritom kome izazivaju bol“ (prema Lintott, 2016: 352). Međutim, za razliku od Platona, Aristotel ukazuje na razliku između „lošeg“ humora, odnosno ismijavanja, te humoristične osobe. Naglašava kako je takva osoba upoznata s granicama te se zna šaliti bez unošenja boli ili disharmonije u samu šalu (Lintott, 2016: 352). Ovu teoriju dalje je razradio engleski filozof Thomas Hobbes (1660). U središte svoje teorije Hobbes stavlja negativnost i cinizam te kaže kako humor nije ništa drugo nego oblik eminencije u nama samima koja proizlazi iz nemoći drugih ili pak vlastitih ranijih nemoći (Ruch, 2008: 30). Naime kasniji teoretičari, daljnjim proučavanjem njegovih djela, došli su do zaključka kako Hobbes nikada nije postavio superiornost u središte humora. Naprotiv, u djelu *Levijatan* (1660) Hobbes iznosi mišljenje kako sve radnje i govori koji proizlaze iz velikog iskustva, znanosti, pameti i diskrecije su časni

(Lintott 2016: 354). Drugim riječima, Hobbes tvrdi kako superiornost nužno izaziva ismijavanje drugih pojedinaca, no ne i obrnuto. Mnogi kasniji teoretičari pokušali su pronaći dokaze i poduprijeti ovu teoriju vlastitim istraživanjima. Međutim pokazalo se kako je ova teorija uspješna samo kod predviđanja humora koji se temelji na podcjenjivanju kao što je primjerice rasni, etnički, politički ili rodni humor (Ruch, 2008: 31). Jednostavnije rečeno, teorija superiornosti vrijedi prvenstveno za opažanje humora povezanog s onim stavovima grupe koji su kroz povijest, pa čak i danas, ostali superiorni: ismijavanje žena, crnaca, Židova te drugih potlačenih skupina.

Sljedeća teorija je tzv. teorija olakšanja ili otpuštanja. Herbert Spencer, engleski filozof i sociolog, prvi je teoretičar koji je humor povezao s olakšanjem, odnosno oslobađanjem zatočenih emocija (Kuipers, 2008: 362). Tvrdio je kako je smjeh izravna posljedica negativnih emocija koje se nakupljaju u nama, a upravo je humor glavno sredstvo njihova oslobođenja. Sigmund Freud (1905./1989.) dalje je nadgradio ovu teoriju i rekao kako ljudi svjesnim sprječavanjem da se njihovi porivi i nagoni ostvare, nagomilavaju veliku količinu negativne energije (Olin, 2016: 341). U šali, kako kaže Freud, prepuštamo se neprijateljskim i seksualnim nagonima koje obično pokušavamo potisnuti te, kao i kod snivanja, pokušavamo ih pustiti u naš svjestan um (prema Morreall, 2008: 224). Međutim glavni problem teorije olakšanja je činjenica da se ne odnosi na onaj humor koji je spontan, već samo na onaj humor koji omogućava dovoljno vremena da se ta negativna energija nakupi u pojedincu. Također teorija kreće od pretpostavke da ljudi koji najviše sputavaju ostvarenje svojih nagona su ti koji najviše uživaju u humoru što nužno ne mora biti istina (Olin, 2016: 341). Iako ova teorija nije opstala do današnjih dana, Sigmund Freud prvi je ukazao na povezanost humora s društvenim normama i tabuima te ukazao na važnost odnosa sudionika u humoru, što će u velikoj mjeri utjecati na razvoj sociologije komedije.

Treća klasična teorija koja je u posljednja dva stoljeća najviše dominirala te koja je u konačnici prihvaćena kao najadekvatnija teorija humora je tzv. teorija nesklada. Ova teorija primarno analizira strukturalna svojstva šaljivih podražaja ili načine na koji su ti podražaji procesirani (Ruch, 2008: 24). Primjerice, proučava na koji način dvije potpuno različite ideje, koncepti ili situacije bivaju spojeni unutar iste šale. Iako tragove teorije neskladnosti možemo pronaći već kod Cicerona i Aristotela, Immanuel Kant (1790.) prvi je skrenuo pozornost na činjenicu kako humor podrazumijeva naglu promjenu ozbiljnog smisla u posve drugačiji, neozbiljan te humorističan smisao (Ruch, 2008: 26). Međutim Arthur Schopenhauer (1819.) detaljno je razradio ovu teoriju tek u 19. stoljeću. Tvrdio je kako je humor posljedica raskoraka

između racionalnih apstrakcija o svijetu i pojedincu te naših percepcija istoga, odnosno da „biti humorističan“ znači ukazati na neočekivani odnos između dva nespojiva pojma. Teoriju je dalje razradio John Morreall (1987) koji je humor definirao kao način prepoznavanja neskladnosti u kombinaciji s ugodnim osjećajem koji je popraćen naglim psihološkim preokretom (prema Cundall, 2010: 206). Drugim riječima, sve one događaje koji u nama pobuđuju ugodu, no istovremeno krše naše normalne i svakodnevne mentalne obrasce i očekivanja, doživljavamo kao humoristične. Iako mnogi moderni teoretičari smatraju kako teoriju neskladnosti treba redefinirati i nadograditi, njena glavna ideja, da objekt iz kojeg humor proizlazi mora biti rezultat nesklada, je široko prihvaćena kako u području psihologije tako i u području sociologije.

Izvorno se vjerovalo kako teorija superiornosti, teorija olakšanja i teorija nesklada mogu zajedno, ili pak pojedinačno, objasniti sve slučajeve humora. Iako svaka od tih teorija detaljno pokriva svoje područje fokusa, nažalost svaka od njih ima i puno nedostataka. S ciljem da se te teorije upotpune, početkom 20. stoljeća razvijaju se nove teorije i pristupi prvenstveno u sklopu sociološke discipline.

3. Sociologija komedije

Priroda humora kao i njegove funkcije pitanje su čiji odgovor pronalazimo u raznim disciplinama. Iako su u počecima sociološke aspekte humora prvenstveno proučavali psiholozi i antropolozi, tek se nakon 1970-ih može govoriti o ozbiljnijem sociološkom pristupu istraživanju humora.

Sigmund Freud (1905./1989.), povezivanjem elemenata teorije olakšanja i teorije nesklada te vlastite psihoanalitičke teorije, prvi je sistematski pristupio sociološkoj strani humora (Kuipers, 2008: 363). Smatrao je kako svaki pojedinac predstavlja utjelovljenje proturječnih motiva i želja koje su, kako navodi Rod Martin (2006: 39) „[...] djetinjaste i nezrele te uglavnom nesvjesno seksualne i agresivne“. Takvi porivi, prema Freudu, traže trenutno zadovoljstvo te su locirani u dijelu osobnosti koji se naziva *id*. Nasuprot njemu Freud smješta tzv. *superego*, dio osobnosti koji utjelovljuje norme i pravila društva u kojem se nalazimo. Pošto *superego* neprestano sputava *id* od njegova samoostvarenja, *ego*, treća sastavnica naše ličnosti prema Freudu, pronalazi načine uspostavljanja kompromisa između zahtjeva *ida* i *superega* (Martin, 2006: 39). Tako je Freud prvi usmjerio pažnju na podudarnost humora i postojećih tabua u društvu. Drugim riječima, tvrdio je kako su šale način izbjegavanja društvenih normi i ograničenja, dopuštajući uživanje u porivima poput seksa i agresije (Kuipers,

2008: 362). Nakon Freudove psihoanalitičke teorije unutar sociologije pojavio se niz novih pristupa čiji je fokus početkom prošlog stoljeća stavljen na daljnja istraživanja humora.

2.1. *Funkcionalizam*

Funkcionalisti su vjerovali kako humor, kao i sve ostale društvene sastavnice, ima svoju socijetalnu funkciju koja treba biti ispunjena. Ta funkcija, u ranijim istraživanjima, podrazumijevala je održavanje društvenog poretka (Kuipers, 2008: 364). Tako je Radcliffe-Brown već 1940. godine tvrdio kako je „šaljivi odnos“ zapravo odnos „[...] između dviju osoba u kojem jedna od njih ima dopuštenje ismijavati drugu osobu koja se pak ne smije uvrijediti“ (prema Smith i Khojasteh, 2014: 71). Takav je humor, kako tvrdi Radcliffe-Brown, način organizacije određenog sustava društvenog ponašanja koji se postiže spajanjem i održavanjem nespojivih komponenata. Njegov primarni cilj je „ispuhati“ socijalnu napetost koja nastaje u situacijama gdje su strukturalni konflikt ili određene kontradikcije između pojedinaca vidljive (Kuipers, 2008: 365). Pomoću daljnjih istraživanja humora, kao što je primjerice Coserovo (1959.) istraživanje humora na radnom mjestu, utvrdile su se tri njegove osnovne funkcije: olakšanje, kontrola i kohezija. Tako je Coser zaključila kako je humor u većini slučajeva usmjeren od „gore prema dolje“ s ciljem održavanja moći te sukladno tome s ciljem održavanja društvenog poretka (prema Romero i Cruthirds, 2006: 63). Međutim ovakve studije naišle su na kritiku zbog pretjeranog pojednostavljivanja same dinamike i kompleksnosti humora u interakciji. Tako su primjerice Westwood i Rhodes (2007) kritizirali funkcionaliste zbog zanemarivanja kritičkih elemenata humora poput moći, otpornosti i dominantnosti (prema Shnurr i Plester, 2017: 1). Također su mnogi funkcionalisti tvrdili kako humor doprinosi oslobođenju stresa i napetosti nastale zbog pritiska društvenog poretka, odnosno da je „[...] humor reakcija na sve ono što nije normalno, što je neuobičajeno“ (Kuipers, 2008: 365). Ova pretpostavka također je naišla na kritiku zbog činjenice da svi socijetalni fenomeni nužno nemaju istu funkciju niti su uvijek funkcionalni. Drugim riječima, humor nije ograničen isključivo na jednu vrstu odnosa, jedan društveni kontekst ili sadržaj šale, već u velikoj mjeri ovisi o njima.

2.2. *Konfliktna teorija*

Konfliktna teorija, za razliku od funkcionalizma, počiva na činjenici da je humor način izražavanja neslaganja i sukoba između različitih društvenih klasa. Ova teorija primarno se koristi za analizu političkog i etničkog humora koji je uvijek usmjeren prema određenoj grupi ili pojedincu s ciljem naglašavanja neprijateljstva ili kako ga opisuje Hans Speier (1998: 1352)

humor je „[...] oružje, presudni element iznenađenja koji pripada jednako i moćnima i slabima“. Tijekom Drugog svjetskog rata, sociolog Antonin J. Obdrlik (1942) uočio je kako su Česi, pod nacističkim režimom, omalovažavali Nijemce kroz humor s ciljem održavanje ne samo otpora već i grupne kohezije (prema Thomas E. Fordu, 2015: 164). U svom članku *Gallows Humor – A Sociological Phenomenon*, Obdrlik govori o tzv. „humoru s vješala“ koji nastaje u opasnoj i nesigurnoj situaciji koja u njegovom slučaju predstavlja dolazak Hitlera u Čehoslovačku. Humor u takvoj situaciji predstavlja snagu potlačenog naroda čiji se pozitivan učinak očituje u spomenutom jačanju morala. S druge strane, negativni učinci takva humora odražavaju se na raspadanje onih prema kojima je taj humor usmjeren. Takav omalovažavajući humor koji je usmjeren prema određenoj grupi, kao što su primjerice etničke šale usmjerene prema drugom, „manje vrijednom“ narodu, uistinu može povećati solidarnost i koheziju tako što članove grupe okuplja oko zajedničkog antagonista. Međutim, danas se većina teoretičara slaže kako „humor s vješala“ i njegov utjecaj, pošto je usmjeren od „dole prema gore“ i pošto ostaje anonimn, je relativno beznačajan za obje strane (Kuipers, 2008: 268). Također, gledajući drugu stranu, humor onih koji imaju moć u takvim situacijama postaje vrlo okrutan i agresivan. Najbolji primjer je seksualno i fizičko zlostavljanje zatvorenika u Abu Ghraibu, ismijavanje koje je proizašlo iz moći čuvara ili kako ih Speier (1998: 1353) naziva „[...] šale odozgo, od onih višeg statusa, to jest šale rođene iz trijumfa umjesto iz otpora“. Iako je konfliktna teorija među prvima stavila fokus na „tamniju stranu“ i negativne posljedice humora, u potpunosti je zanemarila njegovu osnovu, odnosno činjenicu da ljudi uživaju u njemu iz raznih razloga te da humor ne služi primarno kao oružje slabih i potlačenih.

2.3. Simbolički interakcionizam

Simbolički interakcionisti pristupaju humoru kao alatu pomoću kojeg se kroz interakciju konstruiraju značenja i odnosi među pojedincima ili kako Paul McGhee (1979) navodi, humor je „[...] oblik igre – igre s idejama“ (Ruch, 2008: 36). Drugim riječima, humor ima značajnu ulogu u konstrukciji naše stvarnosti, ali i svakodnevnih interakcija tako što nam omogućuje da manipuliramo drugima i samom situacijom. Ta manipulacija podrazumijeva pregovaranje oko značenja stvari, odnosno dogovaranje s drugim sudionicima interakcije što će se od situacije „prezentirati“ onima koji nisu dio te interakcije. Sociolog Erving Goffman (1974) govori o tzv. „okviru“, procesu koji omogućuje prelazak iz jedne interakcijske okoline u drugu. Upravo tako humorističan okvir stvara novo značenje situacije i upućuje na činjenicu da se samu situaciju više ne treba shvaćati „ozbiljno“ (Kuipers, 2008: 374). Nadalje on omogućuje stvaranje, razmjenu i održavanje različitih interpretacija iste stvarnosti i društvenog života ujedinjavanjem

zajedničkih okvira (Paolucci i Richardson, 2006: 335). Zato se upravo humor često koristi kao „obrambeni alat“ kada je riječ o pojedinim tabuima u društvu, kao što je primjerice seks kod tinejdžera ili politička mišljenja kod odraslih. Dalje humor je značajan i za konstrukciju odnosa među pojedincima. Pomoću njega se stvaraju granice pojedine grupe, on istovremeno uključuje i isključuje pojedince. Kako Gary Alan Fine (1983) piše u svom članku, humor je jedna od sastavnica koja stvara kulturu grupe istovremeno pružajući društvenu solidarnost (prema Kuipers, 2008: 374). Biti „humorističan“ znači imati priznanje drugih članova grupe, imati djelić moći i reprezentirati njihov identitet. Međutim humor može imati i veliku moć u distinkciji i definiranju pojmova „mi“ i „oni“. Često upućuje na razliku između društvenih statusa što potvrđuje činjenicu da ljudi češće koriste humor koji je usmjeren od „gore prema dole“, a ne obrnuto. Većina istraživanja provedena na temu humora unutar simboličkog interakcionizma bavila se interpretacijom odnosa muškaraca prema ženama i obrnuto, te moći i nemoći kroz humor i komediju kao što je primjerice istraživanje Helge Kotthoff (2000) o povezanosti roda i humora. Rezultati tih istraživanja nisu bili široko prihvaćeni u javnosti zbog činjenice da su u velikoj mjeri opisni te da se ne mogu generalizirati zbog čega je ovaj pristup danas i kritiziran. Iako simbolički interakcionizam nije zaživio do danas, snažno je utjecao na daljnji razvoj sociologije i fenomenološkog pravca unutar kojeg se nastavilo daljnje istraživanje humora.

2.4. Fenomenologija

Unutar fenomenologije humor se definira kao specifičan pogled ili svjetonazor te način opažanja i konstruiranja socijalnog svijeta (Kuipers, 2008: 376). Ismijavanje svijeta u kojem živimo omogućuje nam konstrukciju novih značenja te nam olakšava snalaženje u društvu. Iako se u humoru može uživati i samostalno, primjerice gledanje humorističnih serija, on predstavlja temeljnu intersubjektivnu aktivnost. Schutz (1962) sugerira da slušajući nečiju šalu i na kratko prihvaćajući taj fiktivni svijet šale kao našu stvarnost, mi ulazimo u novu provinciju značenja distancirajući se od svakodnevnog života (prema Barber, 2015: 49). Kasnije, sociolog Anton Zijderveld (1982) taj je proces opisao kao „igru sa značenjima“. Tvrdio je da je humor ogledalce koje nam omogućuje novi pogled na svijet, ali i novi pogled na nas same pokazujući nam „[...] relativnost te, u pojedinim slučajevima, i banalnost onoga što činimo“ (prema Kuipers, 2008: 376). Mnogi teoretičari se slažu kako se fenomenološki pristup proučavanju humora i komedije distancira od funkcionalističkog i konfliktnog pristupa tako što humoru pristupa kao posebnoj društvenoj sferi, odnosno kao čimbeniku čiji je primarni cilj poticanje na društveni otpor i promjenu. Tako Edmund Husserl (2010) tvrdi kako u našim svakodnevnim i nepromišljenim

životima uvijek djelujemo na temelju onog znanja kojeg stječemo iz svijeta koji nas okružuje, čvrsto vjerujući kako je to znanje istinsko i vrijedno našeg povjerenja. Međutim neprestano, u različitim situacijama, prelazimo granicu svakodnevnog života i shvaćamo da znanje koje posjedujemo je zapravo djelomično. Drugim riječima, shvaćamo da svijet nije predvidljiv onoliko koliko smo mislili ili koliko smo bili upoznati s time te upravo u takvim situacijama, kako kaže Husserl, prepoznamo naš prirodni stav: naivnost (prema Marra, 2017: 146). Sociolog Peter L. Berger (2014: 30) dalje je razradio ovaj pristup i rekao da humor uistinu obuhvaća neskladnost, no ono što se percipira kao nepodudarnost je relativno i ovisi o tome kako se stvarnost kao takva percipira pojedinačno. Nadalje humor uvijek ovisi o društvu i grupi unutar koje se odvija zbog čega čovjek ne može razumjeti humor koji dolazi iz društvene grupe s kojom nije upoznat. Tako je primjerice danas jako teško, skoro i nemoguće, shvatiti humor starih naroda poput Grka ili Rimljana. Kritičari su istaknuli da se fenomenološki pristup humoru pretjerano usmjeruje na humor kao oblik svjetonazora te zanemaruje njegove druge funkcije, primarno negativne i disfunkcionalne učinke koje humor može izazvati (Kuipers, 2008: 378). No fenomenolozi su, spajanjem mikro i makro sociološke perspektive, prvi objasnili razloge zbog kojih ljudi u određenim situacijama radije odabiru humor umjesto izravne komunikacije. Samim time postavili su nove temelje za daljnje istraživanje društva i njegove povezanosti s humorom.

4. Socijalizacija i funkcija jezika u razumijevanju humora

Pomicanjem granica unutar sociologije i svojim novim i inovativnim pristupom istraživanju društva, fenomenolozi su pokazali kako ne postoji ustanovljeni sistem koji može efikasno kontrolirati djelovanje svakog pojedinca. Skrećući pažnju na činjenicu kako je naša stvarnost podijeljena na više provincija značenja koje se razlikuju od svakodnevnog života koji je pak dosljedan samo unutar svojih specifičnih granica, Alfred Schütz inspirirao je mlade sociologije da krenu s proučavanjem do tada nepoznatih i neobjašnjivih sfera društvenog života (Berger i Luckmann, 1992). Tako je Peter L. Berger svoju pažnju usmjerio na proučavanje humora kao grupnog fenomena s nizom društvenih funkcija (Berger, 2014: 28). Pružajući prepoznatljivu sliku svijeta, komično iskustvo proizlazi, kako Berger tvrdi (2014: 34) „[...] iz fasade idejnog i društvenog poretka otkrivajući druge, alternativne stvarnosti koje vrebaju ispod površine“.

Peter L. Berger i Thomas Luckmann u svojoj knjizi *Socijalna konstrukcija zbilje* (1966) iznose pretpostavku kako ne samo da društvo gradi pojedinca, već i pojedinac gradi društvo. Sukladno tome, ako želimo biti dio društvenoga života moramo posjedovati ono svakodnevno

znanje koje učimo kao pripadnici tog istog društva. Susrećući se s humorom u svakodnevnoj interakciji tijekom cijelog života, možemo reći kako je upravo on jedna od sastavnica tog znanja. Kako s humorom dolazimo u doticaj već u primarnoj socijalizaciji, prva njegova funkcija s kojom se susrećemo jest prihvaćanje. Drugim riječima, učimo kako biti humorističan znači biti prihvaćen u društvu. Takva uloga, uloga „obiteljskog“ ili „razrednog“ klauna, pojavljuje se unutar različitih grupa i kultura čineći tako humor univerzalno prihvatljivim. No osim za pojedinca, humor je u velikoj mjeri koristan alat za održavanje grupne kohezije: „[...] oni koji zajedno uživaju u humoru, zajedno i pripadaju“ (Berger, 2014: 53). Nadalje, sljedeća funkcija humora koju učimo definiranje je pojmova „mi“ i „oni“. Humor često povlači granicu između pripadnika neke društvene grupe i onih izvan nje. Primjer danas pronalazimo kod stereotipnog humora te primarno humora koji se dotiče pitanja etniciteta:

Afrikanc se doselio u Veliku Britaniju i čuo kako ljudi na ulici pričaju o financijskoj krizi. Zatim kaže: „O čemu vi manijaci pričate? Ovo zovete krizom? Ako je ovo kriza gdje je UNICEF? Možete mi reći da je financijska kriza u onom trenutku kada avioni leteći iznad Britanije počnu bacati ribu i krumpir kroz prozor“.

U svakodnevnom životu ova funkcija humora najčešće se manifestira putem tzv. privatnih šala ili „in-joke“ koje ovise o mjestu i vremenu te društvenoj grupi unutar koje je šala izrečena. Drugim riječima, humor će shvatiti samo oni koji su upoznati s kontekstom nastanka šale. Ovaj tip humora možemo povezati s Bergerovim i Luckmannovim (1966) pojmom zajedničkih zaliha znanja. Naime zalihe znanja obuhvaćaju one informacije koje posjedujemo kao pripadnici određene grupe. Te zalihe, kao i gore spomenute funkcije humora, učimo u procesu socijalizacije te su nam iznimno važne za uspješno djelovanje unutar manjih grupa i društva uopće. Posljednja funkcija humora koju učimo u interakciji s drugima utvrđivanje je poretka. Ta se funkcija najčešće uočava u situaciji gdje pripadnici određene grupe neprestano ismijavaju jednog od članova koji služi kao primjer drugima. Drugim riječima, koriste tu jednu osobu kako bi legitimizirali svoj položaj i svoju nadmoć te utvrdili norme koje drugi pojedinci moraju poštovati ako oni sami ne žele postati metom ismijavanja. Tako se primjerice u Japanu na radnom mjestu ismijavanje i zbijanje šala koristi kao svojevrsna „kazna“ kada netko od radnika pogriješi. Stavljajući ga u neugodnu situaciju, pojedinac ne samo da uči što se smije, a što se ne smije činiti već uči kako djelovati u odnosu na postojeću hijerarhiju (Berger, 2014: 54).

Da bismo uistinu shvatili neku šalu prije svega moramo razumjeti jezik i njegovu funkciju u odnosu na humor. George Herbert Mead, američki sociolog, govori o jezičnom mehanizmu: „[...] kojim se duh društveno konstituira i putem kojega se pojavljuje osoba

svjesna sebe kao predmeta“. Mead jezik doživljava oruđem koje omogućuje sudjelovanje unutar neke grupe pomoću gesta i signala, dok se značenje istih pojavljuje unutar tog procesa. Svaka pojedinačna gesta predstavlja poseban čin ili odgovor koji, s druge strane, predstavlja njezino značenje kao smisljena simbola. Takvi smisljeni simboli imaju isto značenje za sve članove neke društvene grupe i upravo ti simboli, između ostalog, omogućuju razumijevanje humora. Tako su, primjerice, popularizacija Interneta te posljedično amerikanizacija raznih područja društvenog života omogućile upoznavanje američke kulture i njenih društvenih grupa do te granice da pojedinci diljem svijeta razumiju njihove simbole i geste iako nikada nisu bili u fizičkom doticaju s njima. Popularne emisije i crtani filmovi koje karakterizira parodiranje, satira i crni humor američke kulture, poput animirane serije *South Park*, svakim su danom sve popularniji. Činjenica da se spomenute emisije temelje na ismijavanju jedne kulture, ali ujedno bilježe svoju popularnost među pojedincima koji nisu dio te iste kulture, potvrđuje kako jezik te simboli i geste igraju važnu ulogu u našem razumijevanju humora. Mead, osim gesta i simbola, navodi prenošenje iskustava te transcendenciju ovdje i sada kao važne funkcije jezika. Sposobnost da ljudi mogu smisljeno prepričavati i objašnjavati svoja iskustva drugom pojedincu također pridonose našem shvaćanju humora. Kao primjer možemo uzeti već spomenute in-jokes, šale koje shvaćaju samo pojedinci određene društvene grupe koji su u trenutku nastanka šale bili prisutni. Međutim ta ista šala potencijalno može biti smiješna nekome izvan grupe tako da se tog pojedinca upozna s okolnostima nastanka šale, odnosno da mu pripadnik grupe uspješno prenese svoje iskustvo. Također nije potrebno da taj pojedinac bude u to vrijeme na tom mjestu kako bi shvatio šalu, već je dovoljno, kao što smo spomenuli, da ga se upozna sa simbolikom i okolnostima nastanka humora.

Jednom kada postanemo svjesni moći koju humor sadrži, počinjemo ga, često i nesvjesno, integrirati u naš svakodnevni život. Povezujući ga s raznim tipizacijama i stigmama prisutnim u društvu, humor nam pomaže konstruirati dio stvarnosti koji se nalazi iznad dobra i zla.

5. Povezanost tipizacija i stigma s humorom

Jedna od problematičnih i kritičnih uloga humora je konstrukcija naše stvarnosti do te mjere da ju ponekad i iskrivljuje. Sukladno tome, tipizacije i stigme važan su dio percepcije naše stvarnosti i okoline te su tako bitan aspekt u razumijevanju humora.

Sociolog Charles Cooley uveo je u sociologiju pojam *ja u zrcalu* kojeg je kasnije Erving Goffman detaljnije razradio u sklopu simboličkog interakcionizma (Thomas Scheff, 2005:

147). Cooley je vjerovao kako ljudi sami sebe pokušavaju definirati očima drugih pa je tako tvrdio kako svi pojedinci veći dio svog života provedu živeći u umovima drugih ljudi. Direktna posljedica takva čina je pojava emocija poput neugode, srama ili ponosa. S druge strane, Goffman je otišao korak dalje te tvrdio kako ljudi svjesno pokušavaju na sebe projicirati svoja mišljenja o tome što drugi pojedinci misle o njima. Upravo ova teorija pokazuje zašto se humor najčešće dotiče različitih stereotipa u našem društvu. Tako su primjerice u Hrvatskoj popularni vicevi o plavušama koje se uvijek prikazuju kao zatupljene i nespretne: *Koliko ima viceva o plavušama? Ni jedan, svi su istina*. Takvi stereotipni vicevi ne samo da utječu na razmišljanja pojedinaca koji se ne uklapaju u taj stereotip, već u velikoj mjeri utječu na razmišljanja, samopouzdanje te osjećaj vrijednosti onih pojedinaca koji se uklapaju u njega. Zamislimo situaciju u kojoj grupa ljudi, unutar koje samo jedna osoba ima plavu kosu, neprestano zbijaju šale na račun plavuša. Prije svega, ista šala neće u jednakoj mjeri biti smiješna tom pojedincu i ostalima unutar grupe te će se također u jednom trenutku taj pojedinac najvjerojatnije zapitati: *Što ako oni zbijaju takve šale misleći da sam ja glup/a?* Upravo u tom trenutku nastupa pojam *ja u zrcalu*; oblikuje se razmišljanje koje će utjecati na daljnju pojedinčevu percepciju sličnih situacija te u konačnici koje će u potpunosti iskriviti stvarnost te osobe. Iako spomenuta grupa u stvarnosti uopće nema takvo razmišljanje o plavušama već zbijaju stereotipne šale isključivo zbog atmosfere, idealna je sfera toga čovjeka, kako ju Goffman naziva (Scheff, 2005: 153), uništena, a kao posljedica javljaju se već spomenute emocije: neugoda i sram. No pitanje koje si također trebamo postaviti je zašto su nam stereotipni vicevi smiješni ako nikada nismo upoznali osobu koja se uklapa u taj stereotip? Odgovor na to pitanje krije se u tzv. tipizacijama, naučenim obilježjima koje nam omogućavaju da budemo dio društvenog života tako što djelujemo u skladu s normama i moralom grupa kojima pripadamo.

Alfred Schütz (Wagner, 1970: 119 – 121) opisao je tipizacije kao zalihe naučenog znanja koje su u odnosu na pojedinca izvanjske. Te zalihe znanja dio su baštine svake grupe, a na roditeljima je da to znanje prenesu svom djetetu. Tipizacije nam predstavljaju okvir za prevladavanje problematičnih situacija tako da svijet oko sebe interpretiramo s obzirom na različite vrste tipova. Kategorije tipova poput planina, stolica, kuća, knjiga pa sve do kompleksnijih socijalnih uloga poput roditelja, svećenika, stranaca, prodavača omogućuju naše prilagođavanje raznim grupama, ali i društvu općenito. Međutim naučene tipizacije mijenjaju se sa svakom sljedećom generacijom tako što se putem suočavanja s novim situacijama aktiviraju nove zalihe znanja. Tako humor, kao jedan od esencijalnih alata socijalizacije, služi za prijenos novih zaliha znanja s roditelja na dijete ili s ostalih članova grupe na pojedinca.

Također, tipizacije su usko povezane sa socijalnim ulogama budući da upozoravaju druge članove grupe što mogu očekivati od svakog pojedinca i uloge koju igraju u pojedinom trenutku. Ako pojedinac izađe iz „dogovorenog“ okvira svoje uloge, humor može nastupiti kao instrument ponovnog vraćanja u taj okvir. Primjer takvog humora pronalazimo u obiteljskom okruženju kada primjerice starija braća zadirkujući mlađu braću utvrđuju svoju ulogu starijih i „zrelijih“ članova obitelji. Budući da nam tipizacije služe za orijentaciju i za interpretaciju, kako bi shvatili humor, važno da je da svi članovi grupe prihvaćaju isti sistem podijele tipova. Upravo zato, kada dođemo u doticaj s kulturom s čijim tipizacijama nismo u potpunosti upoznati, kao posljedica javlja se veliki raskorak između zaliha znanja. Tako su u Rusiji vrlo popularni vicevi u obliku kratkih ironičnih dijaloga koji se osvrću na težak život u bivšem Sovjetskom Savezu. Ako nismo upoznati s činjenicom kako je tada vladala velika nestašica hrane te da srednja klasa nije posjedovala dovoljnu količinu novaca s kojom bi si mogla priuštiti osnovne stvari za život koje su, s druge strane, na zapadu bile uobičajene, vrlo su male šanse da ćemo shvatiti njihov humor: *Što ćeš prvo učiniti nakon što se granice otvore? Uspet ću se na prvo stablo. Zašto? Zato da ne poginem u stapedu.*

Različiti oblici društvene kontrole poput normi, zakona te moralnih ograničenja osiguravaju članovima pojedinih društvenih grupa jednaku interpretaciju raznih tipizacija. Kao i navedeni oblici regulacije, humor također pridonosi održavanju društvene kohezije te ujedno osigurava prijenos potrebnih zaliha znanja na sljedeću generaciju.

6. Zaključak

Humor, kao isključivo ljudski proizvod te značajka koja dokazuje kako je čovjek uistinu homo politicus, neizostavan je dio društvenoga života unutar kojeg, osim mnogih psiholoških značajki, pronalazimo i mnoge sociološke funkcije koje se održavaju u našoj svakodnevici.

Humor i komedija dočaravaju poseban svijet i drugačiju stvarnost unutar kojih vrijede druga i jedinstvena pravila. Prvi teoretičari značajnije su se počeli baviti humorom tek kada se počeo povezivati s tadašnjim gorućim društvenim pitanjima poput statusa, etniciteta, rase, itd. Herbert Spencer među prvima je izdvojio humor kao posebnu društvenu značajku te tvrdio kako je njegova primarna funkcija oslobođenje prikrivenih društvenih tenzija. S druge strane, Sigmund Freud skrenuo je pažnju na ulogu humora u internalizaciji tadašnjih društvenih restrikcija poput seksa i agresije te je time potaknuo buduće sociologe na daljnje istraživačke pothvate. Tako su kasniji sociolozi u sklopu funkcionalističke teorije pokazali kako humor doprinosi održavanju postojećeg društvenog poretka.

S druge strane, konfliktni teoretičari su svoj fokus stavili primarno na negativnu stranu humora i pokušali dokazati kako je humor alat s kojim različite društvene klase izražavaju međusobna neslaganja te sukobe. Međutim značajka oko koje su se svi sociolozi složili je da se humor, kao i sve osnovne vještine, uči u sklopu primarne socijalizacije. Iako se ta pravila razlikuju od pojedinca do pojedinca te od kulture do kulture, prve funkcije humora koje svi učimo su prihvaćanje te određivanje „nas“ i „njih“. No osim socijalizacije, razumijevanje humora u velikoj mjeri ovisi o jeziku. Prenoseći zalihe znanja, svatko od nas uči niz gesta i simbola raznih društvenih grupa koje je potrebno znati ako želimo i sami biti dio tih grupa. Naime humor ima i svoju negativnu funkciju koja se odražava u konstrukciji naše stvarnosti. Budući da često proizlazi iz postojećih tipizacija i stigmi u društvu, humor ponekad iskrivljuje našu stvarnost te osigurava da se ponašamo u skladu s moralom grupa kojima pripadamo. Iako se humor i njegova definicija mijenjaju sa svakom novom generacijom, njegova funkcija u suštini ostaje ista; sarkazmom i ironijom te odbacivanjem logike, pravila i normi koje postavlja moderno društvo, pokušava se prenijeti poruka s ciljem društvene kritike.

Međutim u svakodnevnoj interakciji humor nam pomaže da se smijući suočimo sa svijetom u kojem živimo. Odbacivanjem svih moralnih aspekata, humor nam dopušta da se uzdignemo iznad dobrog i lošeg, lijepog i ružnog te da postanemo dio stvarnosti u kojem granice ne postoje.

Sažetak

Složenost humora, inače važne značajke svih sociokulturnih okruženja unutar svih vremenskih razdoblja, odredili su temu ovog završnog rada koja je usmjerena na pristupe komediji i humoru unutar sociološke teorije. Polazeći od prvih velikih teorija o humoru i komediji (teorije superiornosti, teorije olakšanja te teorije nesklada) pozornost se skreće na njihovu definiciju, učinke te posljedice. Nadalje, dan je pregled najznačajnijih pristupa izučavanju humora unutar sociologije komedije: funkcionalizam, konfliktna teorija, simbolički interakcionizam i fenomenologija. Definiranjem pojmova „humor s vješala“ i „humor odozgo“ uočavamo kako humor uistinu nema jednu, specifičnu definiciju već se njegovo značenje očituje s obzirom na postojeći društveni poredak i aktualna društvena pitanja u određenom trenutku. Nakon cjelovitog predstavljanja, definiranja i teorijskog određenja humora, posebno se predstavlja njegova povezanost s primarnom socijalizacijom te se objašnjava na koji način jezik doprinosi našem razumijevanju različitih oblika humora. Dalje se objašnjava kako naučene geste i signali raznih društvenih grupa kojima pripadamo, također doprinose našem shvaćanju komedije. Upravo ti simboli omogućuju uspješnost našeg djelovanja unutar grupa te nam u konačnici omogućuju da postanemo dio šireg društva u kojem živimo. Koristeći se temeljnim sociološkim teorijama i pojmovima raznih autora, u zadnjem dijelu objašnjava se povezanost humora s tipizacijama i stigmama u društvu te se propitkuje do koje granice, takav stigmatizirani humor, iskrivljuje našu stvarnost. U zaključku se sumiraju rasprave te se ukazuje na činjenicu kako nam humor, odbacivanjem moralnih i drugih društvenih normi i restrikcija, omogućuje ulazak u dio stvarnosti u kojoj je sve dopušteno.

Ključne riječi: humor, sociologija komedije, socijalizacija, jezik, tipizacije, stigme

7. Popis literature

1. Barber, M. D. (2015.) „Making humor together: phenomenology and interracial humor“, *Società Mutamento Politica*, sv. 6 (12): 43 – 66
2. Berger, P. L. (2014.) *Redeeming Laughter: The Comic Dimension of Human Experience*, 2. izdanje, Berlin/Boston: De Gruyter
3. Berger, P. L. i Luckmann, T. (1966./ 1992.) *Socijalna konstrukcija zbilje: Rasprava o sociologiji*, prev. S. Dvornik, Zagreb: Naprijed
4. Coser, R. (1959.) „Some social functions of laughter: A study of humor in a hospital setting“, *Human Relations*, sv. 12: 171 – 182
5. Cundall, M. K. (2010.) „Humor and the Limits of Incongruity“, *Creativity Research Journal*, sv. 19 (2 – 3): 203 – 2011
6. Fine, G. A. (1983.) „Sociological aspects of humor“, u: P. McGhee i J. H. Goldstein (ur.), *Handbook of Humor Research*, New York: Springer, str. 159 – 182
7. Ford, E. T. (2015.) „The social consequences of disparagement humor: Introduction and overview“, *Humor-International Journal of Humor Research*, sv. 28 (2): 163 – 169
8. Freud, S. (1905./1989.) *Jokes and Their Relation to the Unconscious*, prev. J. Strachey, New York: W. W. Norton & Co
9. Goffman, E. (1974.) *Frame Analysis: An Essay on the Organization of Experience*, Boston: Northeastern University Press
10. Hobbes, T. (1660.) *The Leviathan*, London: John Bohn
11. Husserl, E. (1907./2010.) *The Idea of Phenomenology*, prev. L. Hardy, Dordrecht: Springer
12. Kant, Immanuel (1790./1914.) *Kritik der Urteilskraft*, prev. J. H. Bernard, Berlin: Lagarde
13. Kotthoff, H. (2000.) „Gender and joking: On the complexities of women's image politics in humorous narratives“, *Journal of Pragmatics*, sv. 32 (1): 55 – 80
14. Kuipers, G. (2008.) „The sociology of humor“, u: V. Raskin i W. Ruch (ur.) *The Primer of Humor Research*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, str. 361 – 398
15. Kulka, T. (2007.) „The incongruity of incongruity theories of humor“, *Organon F. Medzinárodný Časopis Pre Analytickú Filozofiu*, sv. 14 (3): 320 – 333
16. Lintott, S. (2016.) „Superiority in Humor Theory“, *The Journal of Aesthetics and art criticism*, sv. 74 (4): 347 – 358
17. Marra, J. (2017.) „The Phenomenological Function of Humor“, *Idealistic Studies*, sv. 46 (2): 135 – 161
18. Martin, A. R. (2006.) *The Psychology of Humor: An Integrative Approach*, Massachusetts: Elsevier Academic Press
19. McGhee, P. E. (1979.) *Humor: Its Origin and Development*, New York: W. H. Freeman and Company

20. Mead, G. H. (1934./2003.) *Um, osoba i društvo sa stajališta socijalnog bihevorista*, prev. S. Dvornik, Zagreb: Jesenski i Turk
21. Morreall, J. (1987.) „A new theory of laughter“, u: J. Morreall (ur.) *The philosophy of humor and laughter*, New York: Suny Press, 129 – 138
22. Morreall, J. (2008.) „Philosophy and religion“, u: V. Raskin i W. Ruch (ur.) *The Primer of Humor Research*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, str. 211 – 242
23. Obdrlik, A. (1942.) „Gallows humor: A sociological phenomenon“, *American Journal of Sociology*, sv. 45 (5): 709 – 716
24. Olin, L. (2016.) „Questions for a Theory of Humor“, *Philosophy Compass*, sv. 11 (6): 338 – 350
25. P., Paolucci i M. Richardson (2006.) „Dramaturgy, humor, and criticism: How Goffman reveals Seinfeld's critique of American culture“, *Humor-International Journal of Humor Research*, sv. 19 (1): 27 – 52
26. Romero, E. J. i Cruthirds, K. W. (2006.) „The Use of Humor in the Workplace“, *Academy of Management Perspectives*, sv. 20 (2): 58 – 69
27. Ruch, W. (2008.) „Psychology of humor“, u: V. Raskin i W. Ruch (ur.) *The Primer of Humor Research*, Berlin/New York: Mouton de Gruyter, str. 17 – 100
28. Scheff, T. J. (2005.) „Looking-Glass Self: Goffman as Symbolic Interactionist“, *Symbolic Interaction*, sv. 28 (2): 147 – 166
29. Schopenhauer, A. (1819./1995.) *The World as Will and Representation*, prev. E. F. J. Payne, London: Kegan Paul, Trench, Trübner & Co.
30. Schutz, A. (1962.) *Collected Papers I: The Problem of Social Reality*, Nijhoff: The Hague
31. Shnurr, S. i Plester, B. (2017.) „Functionalist discourse analysis of humor“, u: S. Attardo (ur.) *The Routledge Handbook of Language and Humor*, London: Routledge, str. 309 – 321
32. Smith, J. W. i Khojasteh, M. (2014.) „Use of Humor In the Workplace“, *International Journal of Management & Information Systems*, sv. 18 (1): 71 – 78
33. Speier, H. (1998.) „Wit and Politics: An Essay on Power and Laughter“, *The American Journal of Sociology*, sv. 103 (5): 1352 – 1401
34. Wagner, H. R. (1970.) *Alfred Schutz on phenomenology and social relations*, London: The University of Chicago Press
35. Westwood, R. i Rhodes, C. (2007.) *Humor, work and organisation*, London: Routledge
36. Zijderveld, A. (1982.) *Reality in a Looking-glass: Rationality through an Analysis of Traditional Folly*, London: Routledge and Kegan Paul